

K projektu Výzkum lidové architektury – současný pohled na odkaz lidové architektury

Mgr. Alžběta Korčáková
Školitel: Doc. Ing. Ivana Žabičková, CSc.
Ústav stavitelství, FA VUT Brno

Abstrakt

Současný pohled na odkaz lidové architektury je proměnlivý. Různí se také pohledy odborníků z řad architektů, etnologů, pracovníků památkové péče. Nicméně lidová architektura je součástí kulturního dědictví a měla by tedy být i v naší pozornosti v komplexním nazírání. Výsledky výzkumu v oblasti Uherskohradištska jsou ukázkou a srovnáním určitého vzorku, který umožňuje nahlédnout alespoň okrajově do situace na tomto území.

Klíčová slova

Lidová architektura, kulturní dědictví, památková péče, výzkum, Uherskohradištsko, Moravské Slovensko, Slovácko.

Pro náš specifický výzkum, který se uskutečnil v roce 2010, byl vybrán bývalý okres Uherské Hradiště a 38 objektů lidové architektury, které zaměřoval prof. A. Kuriál se svými žáky před více než 60. lety. Tyto objekty zahrnují především stavby pro bydlení, hospodářské stavby – komory, sušárny, vinné budy. Dle etnografického členění se objekty nacházejí na Uherskohradištsku, Uherskobrodsku, přechodovém území Luhačovického Zálesí, Moravských Kopanic a Hornácka. Tento retrospektivní výzkum ukázal na současný stav těchto lidových objektů.

Ve fázi plánování byl vybrán region vhodný pro průzkum a s tím spojenou dostupnost materiálu, který obsahuje. Fáze přípravy pak zajišťovala shromažďování potřebných podkladů, skenování, třídění materiálu atd. Realizace projektu pak znamenala provádění terénního výzkumu v dané oblasti; jednání s obcemi, úřady, archivy, muzei, památkovými ústavy aj. institucemi; kompletaci a dokumentaci výsledků výzkumné práce. Formou katalogových karet byla zjištěná fakta o historii, využití domu, stáří domu, formě, použitém materiálu a technologiích, současném stavu aj. zaznamenána a volně tak navazují na odkaz, který zanechal prof. Kuriál a umožňují nám tak konfrontaci s minulostí.

Současně byl v obcích uskutečněn dokumentační, fotografický průzkum nejen u vybraných objektů, ale zároveň byl proveden celkový průzkum okolí a staveb, které se vyznačovaly rysy lidové architektury. Zároveň při tomto průzkumu byl dán také zvláštní zřetel na objekty lidového stavitelství, které jsou vedeny jako nemovité kulturní památky. Zvláště u těchto památek bylo zjištěno, že více než polovina jich ve skutečnosti několik let či dokonce desítek let neexistuje, i přesto, že jsou vedeny jako kulturní památky. Takto kompletní výzkum shrnuje komplexní přehled současného odkazu lidové architektury na tomto území.

Archiv lidové architektury prof. Kuriála nám nabízí širokou paletu a ukázkou staveb, které ve velké většině již neexistují. Nicméně obraz krajiny se mění a aktualizuje s celkovou proměnou společnosti. Stavební principy dodržované našimi předky se z velké části v dnešní době již nerealizují. Spíše než jedinečnost a originalita dané oblasti, odlišující každou krajinu, převládá současná globalizace, která je protnutá napříč celou společností, jak je vidět na jednotlivých regionech. S realizacemi architektů a stavitelů, kteří uplatňují své nápady v krajině, se na venkově objevují mnohá řešení, která někdy mohou být oceňována v odborných kruzích, ale přesto nejsou pro danou oblast vhodná a jsou vytržena z celkového konceptu. Proto je zde otázka k zamyšlení: Kde byla přetržena kontinuita a proč velká

většina architektů, pracujících na realizacích spojených s vernakulární architekturou, nečerpá z relevantních zdrojů pro danou oblast?

Foto, současný pohled na zástavbu v Prakšicích – Vinohradech. (Autor fotografií: A. Korčáková).¹⁰

Není vždy jednoduché určit, které památky a kolik z nich se dá a může ještě zachránit. Důležitá je lidská snaha o záchranu a vnímavost k těmto objektům lidové povahy. Jedním z prostředků pro záchranu je přesunutí objektu do muzeí v přírodě či alespoň jeho kopie. Tak tomu bylo i v případě staveb z Čerešnickových mlýnů. Tvoří je horizontální vodní pila a obydlí mlynáře Čerešnickových mlýnů, který je instalován v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy, v areálu vodních a technických staveb. Voda a vodní živel hrály odjakživa v životě našich předků důležitou roli. Odedávna představovala významného pomocníka při nejrůznějších druzích činnostech a je až překvapivé, jaké důmyslné mechanismy dokázali lidé sestavit, aby co neefektivněji využili její podmanivé síly a energie. Všechny tyto stavby původně stávaly v povodí říčky Velička, nedaleko Strážnice, v oblasti Horňácka.

Na Uherskohradištsku se od nejstarších dob setkávají dva stavební principy. Od 16. století bylo hlavním stavebním materiálem dřevo z listnatých stromů. Roubené stavby omazávané hlínou jako tepelně-izolační vrstvou byly stavěny především v kopcovitých krajích Moravských Kopanic či přechodových oblastech Luhačovického Zálesí, zatímco v nížinných oblastech Uherskohradištska převládalo užití hlíny jako hlavního stavebního materiálu, které bylo v této oblasti nejrozšířenější. Mezi techniky stavění z hlíny převažovalo nabíjení do bednění, nepálených cihel do daných forem či stará technika z válků. Stavební postupy, techniky a konstrukce se pravděpodobně kombinovaly, jak je to známo ze středověku. Kombinace stavebních materiálů je vidět právě na zaměřených objektech prof. Kuriála, ale i na dalších konstrukcích, jako jsou např. seníky. Zpravidla se odlišovalo použití materiálu u obytné a hospodářské části, kdy byla obytná část buď zděná či roubená. (Není zde tudíž jednoznačně upřednostněno zdění či roubení u obytných a hospodářských staveb). V některých obcích byl také dominujícím stavebním materiálem kámen v kombinaci s hlínou a dřevem (Buchlovice, Boršice apod.). V současnosti se novodobá kombinace materiálů aplikuje u většiny staveb vlivem modernizace a úprav. Do původních materiálů jsou přidávány současné stavební materiály, jako je např. v lepším případě pálená cihla nebo dále plynosilikátové tvárnice, keramické tvárnice atd. Mezi další změny patří a téměř samozřejmostí se stává výměna výplní – tzn. oken a dveří za plastové, případně euro, které vyhovují současným technickým požadavkům na bydlení a celkovému zateplování obytného domu. Přesto v obcích s rozsáhlými i méně rozsáhlými přestavbami či přístavbami můžeme nalézt zajímavé objekty, které alespoň v některých parametrech zachovávají prvky původního stavitelství.

¹⁰ Část obce Prakšice – Vinohrady, jak již název vypovídá, je původně oblastí vinohradnických búd, ze kterých se později staly obytné domy. Vinohrady se odlišují svou štítovou orientací, která vychází z předešlých vinohradnických búd, typově se blíží k blízkému Luhačovickému Zálesí.

Oblast Moravského Slovenska (Slovácka), okolí Uherského Hradiště, je ještě v současné době poměrně bohaté na památky lidového stavitelství a s ním také spojený i tradiční folklór, který se udržuje v obcích. Téměř v každé obci lze vysledovat odlišné, charakteristické prvky, které jsou znatelné v charakteru sídelní krajiny, urbanistické struktury, stavební typologii, užitím materiálu, řemeslném či rukodělném zpracování detailu, v odlišnosti fasád, druhu střešní krytiny a jiných detailech a prvcích, které svébytně charakterizují objekt lidové stavby. V katalogových kartách z výzkumu u nejzachovalejší skupiny I v Častkově 37¹¹ můžeme vidět např. typické klenuté žudro u vstupu do komory a modrou podrovnávku. Tyto mělké výstupky – žudra byly typickými prvky na Slovácku nejen u komor, ale především u obytných stavení. Měly funkci hlavně ochranou, kdy fyzicky chránily - kryly vstup do domu. Tyto předsazené portály měly díky plastičnosti hliněných staveb různé obdoby a každá vesnice či samotní tvůrci se tak svébytně odlišovali. Zpravidla byly také opatřeny barevným ornamentem okolo portálu, který se ve většině případech neDochoval. Pozůstatky jsou spíše z mladší doby, ve formě spíše úpadkové formy ornamentu, ale i tyto příklady nám dokládají poslední pozůstatky lidové tvorby na stavbách (Buchlovice 307). Dalším znakem u lidových hliněných staveb jsou výklenky pro světce na čelní fasádě obytného domu či hospodářského stavení, kdy tyto chránily dům před nemocí, zlem a měly funkci magicky ochranou. Naši předkové si dokázali opravdu doslovně vyhrát s detailem a barevností. Tam, kde převládala jednoduchost formy, byla o to větší snaha o zvládnutí detailu, který byl v každém regionu odlišný. Na nejzachovalejším objektu obytného stavení ve Vápenicích 45, který se bohužel s největší pravděpodobností neDochoval, je vidět ukázka, ba celá paleta barevností v detailu omítky, tak jak ji tvůrci postupně nanášeli na sebe. (Především modré, okrové a žluté barevné hlinky, jsou vidět jako poslední zbytky omítky na objektu).

Za připomínku jistě stojí také vinná buda ve Veletinách, která sice svou formou do určité míry zachovává původní tvar a konstrukci. Svým novým materiálem a strohostí stěn se tak ale zcela odlišuje od původních hliněných stěn, které nepravidelně kopírovaly celou stavbu. Proto je zde otázka, co zde opravdu chráníme. Je to ukázka současnosti a našeho lidského přístupu k památkám. Záleží na tom, zda-li chceme toto mizející dědictví zachovat i pro další generace a chceme-li určitým způsobem navázat na koncept našich předků.

Obrazová příloha: Staré fotografie již neexistujících objektů:

Foto, r. 1940, pohled ze dvora na dům č. p. 1 (obecní kronika obce Kelníky).

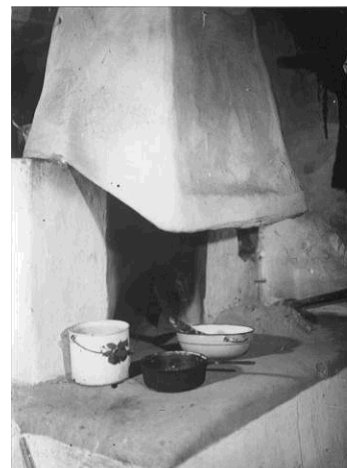
¹¹ Samostatně stojící patrové komory patřily spolu se sušárnami k důležitým hospodářským stavbám našich předků na Moravském Slovensku (Slovácku). Do mladší doby trvajících budování oddělených skladovacích budov bylo zřejmě podmíněno tím, že se na tomto území poměrně dlouho udržela otopná zařízení staršího typu s odváděním kouře pouze do půdního prostoru, což nejen vylučovalo využití půdy jako skladovacího prostoru, ale také zvyšovalo nebezpečí požáru v obytném domě a nutilo skladovat nejdůležitější produkty mimo něj.

Foto, r. 1942, čelní pohled na dům č. p. 9 (obecní kronika obce Kelníky).

Foto, r. 1962, bourání domu č. p. 13 (obecní kronika obce Kelníky).

Foto, r. 1965, pohled na dům č. p. 236 ve Vápenkách s detailem černé kuchyně. (Autoři fotografií: J. Pešek, B. Žižlavský).

Fotografie domu č. p. 135 v Boršicích u Blatnice z archivu od p. Víta Hrabala. (Autor fotografie: K. O. Hrubý, r. 1952-53).

Fotografie domu č. p. 135 a seníku v Boršicích u Blatnice z archivu p. Víta Hrabala. (Autor fotografie: K. O. Hrubý, r. 1952-53).

Jak je vidět na těchto pár fotografiích, lidová architektura začala nejvíce mizet od 50. let 20. stol., posléze pak v dalších vlnách, zejména v 60. - 70. letech 20.stol. V těchto letech můžeme ještě vidět mnohé doznívající formy lidového domu, můžeme se zde setkat ještě s valbovou střechou a doškovou krytinou, kterou dnes známe buď z muzeí v přírodě nebo v některých případech ojediněle u chráněných nemovitých kulturních památek. Vše ostatní zůstává v paměti a na fotografiích, které se nám Dochovaly. Území Moravského Slovenska (Slovácka) bylo a je do značné míry dokumentováno, proto můžeme vycházet i z těchto Dochovaných relevantních zdrojů.